

Otázky vymezení a typologie politického násilí*

MIROSLAV MAREŠ**

Abstract: Problems of Definition and Typology of Political Violence

This article analyzes problems of definition and typology of political violence. It explains the relationships between the terms „power“ and „violence“. The definition of violence by World Health Organization („the intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against group or community, that either results in or has high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation“) is found by the author as applicable. Political violence is identified by political motive which includes not only ideological, but also ethnical, religious and environmental motives, and in specific cases assassinations of politicians committed by organized crime groups. Contemporary use of the term „terrorism“ (which is a specific form of political violence) makes it more difficult to distinguish between terrorism and war on the one hand and terrorism and other forms of political violence on the other hand.

Keywords: political violence, terrorism, war.

Politologie i další společenské vědy věnují již relativně dlouhou dobu pozornost fenoménu politického násilí, v současnosti zřejmě nejčastěji v kontextu výzkumu terorismu. Doposud však nebylo dosaženo širší shody v jeho vymezení a typologii, přestože řada odborníků představila podnětné koncepty, které umožnily pochopit složitost zkoumaných jevů, vnesly do výzkumu jistý řád a představují důležité východisko pro další vědecké bádání na tomto poli. Je přitom zřejmé, že nalezení skutečně smysluplné a všeobecně platné definice a rozdělení politického násilí a (ještě více) terorismu problematizují i trendy v reálném vývoji těchto jevů, případně v tom, co je jimi nejčastěji označováno v dobovém politickém, mediálním a společenském diskurzu (Hoffman 2001: 15–34). V politologickém výzkumu se navíc mohou projevit (byť nepřímou) politické a ideologické preference výzkumníka, což může ovlivnit jak jeho závěry v oblasti vymezení či příčin násilí a terorismu¹ a v krajním případě dokonce poskytnout politickým násilníkům či teroristům argumenty a odůvodnění pro jejich činnost (Kielmannsegg 1978: 72).

Z hlediska širší záběru je řada prací zaměřena pouze na dílčí aspekty problematiky politického násilí (v současnosti např. na rasistické proticizinecké násilí v západních demokraciích, na násilí antiglobalizačního hnutí anebo státních represí vůči němu, na násilí paramilitárních

* Tento text byl zpracován v rámci grantového projektu GAČR 407/03/D105 „Politické násilí a terorismus v České republice.“

** Autor je odborným asistentem Katedry politologie FSS v Brně. Veškerou korespondenci adresujte na: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail: mmares@fss.muni.cz

skupin ve třetím světě apod.) anebo terorismu (v současnosti např. na terorismus motivovaný islamismem, na využití zbraní hromadného ničení teroristy apod.) a jejich závěry proto nemusí být obecně aplikovatelné. Přes tyto limity bude v následujícím textu učiněn pokus o jistou sumarizaci podnětných výzkumů politického násilí. Jeho výzkum nabývá na důležitosti mj. i s ohledem na to, že prostřednictvím politického násilí je nyní často definován terorismus (Strmiska 2001).

1. Co je to násilí?

Přestože je slovo násilí velmi často používáno v běžném životě i v mediální, politické a akademické sféře, jeho vymezení nemusí být zcela jednoznačné. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost vymezuje násilí jako „uplatnění (fyzické) síly, moci“ (Akademie věd České republiky 2001: 206). Silou se přitom rozumí „1. zdroj, příčina pohybu, 2. (fyzická, duševní nebo jiná) schopnost k nějakému působení nebo činnosti..., 3. nositel této schopnosti..., 4. (kolektivní) vlivný, mocný činitel, moc (Akademie věd České republiky 2001: 386). Rovněž moc je chápána v několika významech, a sice 1. jako „(přirozená) způsobilost, schopnost k nějakému působení, účinnost, 2. toto působení, síla... 3. fyzická nebo duševní schopnost něco (vy)konat, síla..., 4. získaná možnost někoho ovládat nebo možnost vykonávat vliv v nějakém společenském celku, vláda..., 5. oprávnění k nějakému působení, pravomoc, právo, 6. kolektivní nositel možnosti někoho ovládat“ (Akademie věd České republiky 2001: 184).

Z výše uvedeného je zřejmé, že existuje úzká vazba mezi mocí a násilím². Např. v němčině se projevuje často synonymním používáním pojmu „Gewalt“ pro moc i násilí (přestože němčina zná i slovo „Macht“ – moc). Odhlédnuto od vymezení pojmu „Gewalt“ v „přirodním smyslu“ (např. „násilí či moc hurikánu“) označuje ve smyslu latinského výrazu „potentia, potestas“ podle Rüdiger Kreutze spíše než děj jistou instituci a tím se blíží pojmu moc. Státní násilí je – i když je stále po ruce – „násilné“ teprve tehdy, když aktivuje vojenské, policejní nebo administrativní prostředky. Naproti tomu ve smyslu latinských pojmů „vis“ a „violentia“ je „Gewalt“ podle Kreutze vně-státní soukromě organizovaný fenomén rozličné intenzity, zaměření a politické nebo sociální motivace“ (Kreutz 1989: 9). Vazba násilí ve druhém uvedeném smyslu pouze na „soukromou organizaci“ je však problematická, protože i státní moc může jednat násilně. Není rovněž nutné násilí podmiňovat organizací, protože může být realizováno jednotlivci, přičemž násilí či dokonce agresivita (Lorenz 1984) jsou ve společnosti široce rozšířenými jevy i v neorganizované formě.

V nejobecnějším smyslu lze pro vymezení násilí použít definici Světové zdravotnické organizace, která jej označuje za „úmyslné užití fyzické síly nebo moci, hroziící nebo současně, proti sobě, jiné osobě nebo proti jiné skupině nebo komunitě, které buď způsobí nebo pravděpodobně může způsobit zranění, smrt, psychickou újmu, rozvoj nemoci nebo deprivaci (World Health Organisation 2002: 3). Podle WHO nelze vymezit jeden faktor, který by vysvětloval, proč jedna osoba jedná násilně a druhá nikoliv. Je třeba využít ekologický model, který bere do úvahy množství biologických, sociálních, kulturních, ekonomických a kulturních faktorů ovlivňujících násilí. Model výzkumu násilí má podle WHO čtyři úrovně:

– na individuální úrovni se zkoumají biologické a osobní faktory, které zvyšují pravděpodobnost, že se individuum stane obětí nebo pachatelem násilí;

- na úrovni vztahů model zkoumá, jak vztahy uvnitř rodiny, přáteli, intimními partnery a vrstevníky ovlivňují násilné jednání berouce do úvahy takové faktory jako je fyzické trestání dětí, nedostatek citu a vazeb, nefunkční rodina, spolčování se s delikventními vrstevníky a manželský nebo rodičovský konflikt;
- třetí úroveň zkoumá komunitární kontext, ve kterém vznikají sociální vztahy, jako je škola, místo zaměstnání nebo sousedství, a zjišťuje, které charakteristiky těchto souborů zvyšují riziko násilí – např. chudoba, vysoká hustota obyvatelstva, vysoký stupeň mobility obyvatelstva, nízký sociální kapitál nebo existence lokálního obchodu s drogami;
- čtvrtá úroveň se zaměřuje na širší sociální faktory, jako jsou sociální normy, které vytvářejí klima, v němž je násilí podporováno nebo potlačováno. Bere tedy do úvahy zdravotní, hospodářskou, vzdělávací a sociální politiku, která udržuje ekonomické nebo sociální nerovnosti ve společnosti (World Health Organisation 2002: 4).

2. Typologie násilí

Typologií násilí je velké množství (fyzické/psychické, přímé/nepřímé, otevřené/skryté, úmyslné/neúmyslné, spontánní/organizované, racionální/iracionální, legitimní/nelegitimní, revoluční/reakční, funkční a disfunkční atd.). Politolog Dieter Nohlen v návaznosti na Petera Waldmanna považuje za nejdůležitější dělení na osobní, institucionální a strukturální.

1) Osobní násilí (v užší vazbě na obvyklý smysl slova) znamená sociální interakci, která se vyznačuje jednostranným fyzickým prosazením nároků a očekávání nebo ještě jednodušeji bezprostřední tělesnou konfrontací. Je osobně či kolektivně přičitatelné, avšak není zaměřené pouze proti osobám (zdraví a životu), nýbrž i proti věcem (poškození nebo zničení).

2) Institucionální násilí se vztahuje na dlouhodobé vztahy podřízenosti, na moc, jež je k dispozici a opírá se o fyzické sankce, a jež je poskytnuta vlastníkům určitých pozic nad jinými osobami. Prototypem institucionálního násilí je nárok státu na svrchovanost a poslušnost vůči občanům, který je podle Maxe Webera vybaven monopolem legitimního užití fyzického násilí. V protikladu k násilnému panství se v demokratickém právním státě užívá takových donucovacích prostředků, které jsou společnosti uznány jako legitimní, uvnitř určeného právního rámce, jehož závaznosti jsou podřízena všechna potenciálně násilná jednání, a byly virtuálně sladěny ve prospěch jejich vlastní právní jistoty a jejich vlastní právní ochrany.

3) Strukturální násilí znamená „taková poškození lidí na zdraví a životě, která jsou důsledkem určitých poměrů, resp. struktur. Pojem strukturálního násilí byl vnesen do kritického výzkumu míru Johanem Galtungem. Přemístil centrum pozornosti od osob na sociální anebo globální struktury, které Galtung analyzoval hodnotovou premisou rovnosti v interakčních vztazích. Strukturální násilí se tudíž projevuje v interakční struktuře, která (vnitrosociálně) je charakteristická vztahem podřízenosti (dosl. „Oben und Unten“), popřípadě (mezi národy) jako v imperialismu vztahem centrum – periférie. Pojem lze odkrýt prostřednictvím kritéria vyvarovatelnosti. Pokud se lze vyvarovat bídě, hladu a závislosti, ale kvůli nedostatku povědomí se k vyvarování se těchto skutečností nic nečiní, potom existuje strukturální násilí (Nohlen 2001: 167–168). Význam kategorie „strukturálního násilí“ ve smyslu, jak jej vymezil Galtung, však může být sporný. Je-li násilí přičítáno celé společnosti (i v mezinárodním rámci) a podmínkou jeho odstranění je utopické nastolení úplné rovnosti, jeví se jeho zařazení do smyslu-

plné typologie forem (politického) násilí jako problematické. Určitá společnost však může vykazovat větší afinitu k násilí na základě historického vývoje, převládající politické kultury, působení státní moci apod., což jsou samozřejmě důležité faktory, které by měl vědecký výzkum zohledňovat. Je však sporné, zda tak má být učiněno prostřednictvím vymezení specifické kategorie násilí. Vhodnější se jeví stanovení obecných determinantů pro rozvoj konkrétních typů a forem realizace násilí.

Podnětné dělení nabízí WHO, která dělí násilí na:

- interpersonální, tj. násilí způsobené jednotlivci nebo malými skupinami jednotlivců; zahrnuje násilí mládeže, násilí mezi intimními partnery, jiné formy rodinného násilí jako je týrání dětí, znásilnění a sexuální zneužívání cizích osob, a násilí v sociálních souborech jako je škola, místo zaměstnání, sanatorium a vězení. Interpersonální násilí zahrnuje širokou řadu činů a jednání od fyzického, sexuálního a psychologického násilí až po deprivaci a zanedbávání;
- sebevraždy a ubližování sobě samému (self-harm);
- kolektivní násilí, což je instrumentální užití násilí lidmi, kteří sami sebe identifikují jako členy skupiny proti jiné skupině nebo souboru individuí, aby dosáhli politických, ekonomických nebo sociálních cílů. Nabývá rozličných forem: ozbrojených konfliktů uvnitř států nebo mezi státy, státem páchané násilí jako je genocida, represe a jiné zneužívání lidských bytostí, terorismus a organizovaný násilný zločin (World Health Organisation 2002: 6).

S kategorií interpersonálního násilí (která ovšem neodpovídá stejně nazvané kategorii WHO, naopak se spíše blíží její kategorii kolektivního násilí) pracuje v knize „Politika kolektivního násilí“ Charles Tilly. Vymezuje přitom:

- Násilné rituály: přinejmenším jedna přesně definovaná a koordinovaná skupina sleduje známý scénář interakce, znamenající způsobení zničení sama sebe nebo jiných, jelikož soutěží o prvenství ve známé aréně; příkladem mohou být hanobící ceremoniály, lynčování, veřejné exekuce, soupeření gangů, kontaktní sporty, některé volební bitvy, a některé zápasy mezi příznivci sportovních týmů nebo zábavních hvězd.
- Koordinovaná destrukce. Osoby nebo organizace, které se specializují na rozmístění donucovacích prostředků, vykonávají plán zničení osob anebo objektů; příkladem je válka, kolektivní sebeobětování, některé druhy terorismu, genocida, policicida – plánované vyhlazení příslušníků politické kategorie.
- Oportunismus: jako důsledek ukrytí před rutinním dohledem a represí, individua nebo skupiny užívají okamžitě ničivých prostředků k dosažení obecně zakázaných cílů, příkladem jsou únosy, hromadná znásilnění, pirátství, zabít ze msty a některé druhy vojenského plenění.
- Výtržnosti. V předtím nenásilném shromáždění dvě nebo více osob začne atakovat druhé nebo majetek druhých; příkladem jsou barové rvačky, malé bitky na sportovních utkáních a množství pouličních střetů.
- Individuální agrese: osamocený aktér (nebo několik nespojených aktérů) se angažuje(i) v okamžité a dominantně destruktivní interakci s jiným aktérem, příkladem jsou osamocené spáchané loupeže, přepadení, krádeže a vandalismus.
- Rozptýlené útoky: během rozšíření omezených a obecně nenásilných interakcí část účastníků reaguje na překážky, výzvy nebo omezení prostředky poškozujících činností;

příkladem jsou sabotáže, tajné útoky na symbolické objekty nebo místa, útoky na vládní agenty, žhářství.

- Zničené vyjednávání: různé formy kolektivní akce generující odpor nebo soupeření, v němž jedna nebo více stran reaguje akcemi, které poškozují osoby anebo objekty; příkladem jsou demonstrace, vydírání, vládní represe, vojenské puče (Tilly 2003: 14–16).

3. Politika a násilí

Z výše uvedených definicí a typologií vyplývá, že násilí je v řadě případů vázáno na různé oblasti politiky, což odůvodňuje politologický zájem o něj (politická dimenze násilí by byla zřejmě nejčastěji určitelná u typu kolektivního násilí, vymezeného WHO a u institucionálního a strukturálního násilí u Nohlana). Politická reprezentace se navíc na různých úrovních může jako „politickým problémem“ zabývat takřka všemi formami násilí, i když takové násilí není bezprostředně politicky motivováno. Příkladem mohou být veřejné diskuse s účastí politiků i státních orgánů (které mohou přistupovat i k příslušné právní regulaci), týkající se zobrazování násilí v médiích, anebo rozšiřování politického a právního zájmu o rodinné násilí a násilí proti dětem (které bylo dříve často v méně závažných formách opomíjeno) apod.

Výše zmíněné jevy však nespádají³ do oblasti politického násilí ve smyslu, v jakém je tento pojem používán zřejmě nejčastěji, tj. jako politicky motivovaného násilí, případně jako násilí sloužícího k dosažení politických cílů⁴. Mezi „politické motivy“ lze přitom zahrnout nejenom motivy ideologicko-politické, tj. především (ultra)levicového a (ultra)pravicového zaměření, ale i motivy vázané na širší sociálně-politické atributy určité společnosti (tj. např. náboženské násilí, etnické násilí, ekologické násilí apod.⁵). K užití násilí může dojít i ze strany aktérů, jejichž ideové zázemí a priori nepředpokládá násilné jednání, pod vlivem ad hoc okolností se k němu však uchýlí (např. demonstrace odborářů, studentů či zemědělců, která přeroste v násilné potyčky s policií). Sporné je, zda mezi akty politického násilí řadit i ad hoc rvačky mezi politiky (např. v parlamentu), příznivci politických stran (na volebních mítincích), násilí mezi politiky a novináři apod. V tomto případě je důležité, aby zde byla přítomna politická motivace, nikoliv pouze osobní averze (to však samozřejmě neznamená, že jakékoliv násilné jednání politika nemůže nabýt politickou dimenzi, např. pokud je medializováno násilí v jeho rodině, „prohřešky“ z mládí apod.). Přestože většina prací o politickém násilí se zaměřuje především na jeho vnitrostátní dimenzi, lze za politické násilí považovat i mezistátní ozbrojené konflikty (Canadian Security Intelligence Service 2000)⁶, resp. války⁷ (v této souvislosti je ostatně možné připomenout Clausewitzovu tezi o válce jako „pokračování politiky jinými prostředky“).

Předmětem výzkumu, který se zabývá politickým násilím ve výše vymezeném smyslu, však zpravidla není „běžné“ užití mocensko-násilného monopolu ze strany demokratických států (např. každodenní policejní akce proti kriminálníkům, rozsudky soudů v trestních věcech apod.), pokud se nejedná o excesy z legitimního výkonu moci⁸. Naopak užití násilí v nedemokratických režimech (Balík 2002) či právo na odpor⁹ a občanskou neposlušnost (Kysela 2001) lze do výzkumu politického násilí v naznačeném významu řadit. Důležité pole výzkumu představují i charakteristiky geograficko-kulturních oblastí, v nichž násilí proniklo do většiny sfér společenského a politického života (což jsou v poslední době především některé latinskoamerické, balkánské či africké země). V poslední době je stále větší pozornost věnována i „privatizaci“

násilí, resp. vykonávání mocenského monopolu (i za pomoci ozbrojených složek) nestátními aktéry (Shannon 2002). Obecně lze podle Heidrun Zineckerové vymezit několik typů nestátního násilí, jež by ve vztahu ke státu mohly být definovány následovně:

- protistátní násilí (od guerilly po armádu v občanské válce), které proti státu bojuje;
- parastátní (paramilitární) násilí, které stát kompenzuje;
- extrastátní násilí, které stát nahrazuje, s podtypy parasociálního násilí (sociální čistky) a vigilantistického násilí („autodefensa“);
- mafiotické násilí, které stát podkopává a
- „normální delikvence“, která stát ignoruje (Zinecker 2001: 157–158).

Tato typologie ovšem nevypovídá příliš mnoho o charakteru jednotlivých forem politického násilí. Širší záběr lze nalézt u Rüdiger Kreutze, který rozlišil tři typy organizovaného politického násilí. Prvním z nich je „existenciální typ“. Pro jeho přívržence platí připravenost k násilí a jeho užití za „přirozené“ elementy lidské existence, jako faktory, které „život“ celkově konstituují, a proto nepotřebují žádné zvláštní ospravedlnění. Druhým typem je „revolučně-strategický racionální typ“. Hlavní zásadou jeho nositelů je, že stávající společenské systémy s kapitalistickými hospodářskými uspořádáními vyžadují zásadní převrat (revoluci) se sociálně-revolučním zaměřením, a že revoluční násilí je jedním z mnoha prostředků k dosažení tohoto cíle. Třetím typem je „nenásilný typ násilí“. Vyznačuje se tím, že svůj násilný charakter zásadně popírá. Jeho nositelé chtějí uniknout označení za násilnou skupinu a s tím spojenému odmítnutí ze strany široké části veřejnosti. Kromě toho sledují v první řadě strategii prisouzení jiného významu („Umdeutung“) pojmu násilí, který chtějí nově určit v jejich smyslu: vedle tvrzení, že sami jsou „nenásilní“ následuje jako krycí opatření výtka vůči politickému protivníkovi, že tento je přinejmenším „strukturálně“ nebo „latentně“ násilně činný. Na základě tohoto zjištění je potom eventuálně odvozeno ospravedlnění k protinásilí z titulu nutné obrany. Dlouhodobě směřuje tento proces změny významu pojmu k úplnému obrácení dnes běžného pojetí násilí, práva a bezprávi (Kreuz 1989: 21–41).

4. Formy politického násilí

Kreutz vymezuje rovněž formy, v nichž se organizované politické násilí projevuje. Jsou jimi:

- Demonstrace mlčením, které jsou však násilné pouze tehdy, pokud jsou jimi určité osoby vystaveny tlaku a pranýřovány v jejich soukromém životě (cílová osoba je diskriminována).
- Rušivé akce, které jsou zaměřeny na rozptýlení politického protivníka, především hlukem a obstrukcí. Směřují k tomu, aby znemožnily centrální znaky demokratické kultury, jako jsou vyjádření názoru a svobodná výměna argumentů. I když při nich nebo proti diskutantům není užito bezprostřední fyzické násilí – jako např. rvaček nebo zosnování bitek, jsou zasaditelné do přinejmenším psychického násilí, protože je prakticky znemožňují právo projevu.
- Blokády v sedě, které jsou nenásilné, pokud při nich demonstranti usednou na příjezdu k určitému zařízení, aby tím vyjádřili, že toto zařízení by dle jejich názoru mělo být odstraněno, cestu ovšem po příslušné výzvě uvolní, takže v tom nemůže být viděno násilí, protože na blokování nebyl ani jednou vyvinut psychický tlak. Zpravidla ovšem směřují blokády v sedě k tomu, aby překážely či zamezily provozu, např. vojenské základny; nárokují si,

že skutečně zabráni zaměstnancům vstoupit na pozemek nebo jej opustit. Takové blokády obsahují v jádru násilný charakter, a to i tehdy, pokud blokující „pouze“ pasivně sedí a nevykonávají žádný násilný odpor proti policejnímu vyklizení. Komponent násilí zde je přítomen ve vykonávaném psychickém tlaku na oprávněné uživatele blokováného zařízení.

- Aktivní zábrany jsou zaměřeny na to, aby bylo cíleným použitím síly zabráněno nebo zcela znemožněno určitému jednání třetích osob. Zaměřují se tedy nejenom demonstrativně nebo symbolicky proti cílovým objektům útoku a podle okolností mohou být provázány s poškozováním věcí. Do této kategorie spadají např. stavění uzávěrů na cesty, vníkaní do „protivníkových“ zařízení, např. stranických kanceláří, vojenských uzavřených prostorů, jaderných zařízení, poté jejich obsazení na více či méně dlouhou dobu. Přitom je třeba rozlišovat krátkodobé akce se spíše demonstrativním úmyslem a dlouhodobě koncipované strategie, např. obsazování stavení, jimiž může být výstavba zařízení skutečně znemožněna anebo alespoň zdržena.
- Symbolická poškození věcí, která slouží v první řadě k demonstrativním účelům. Mají vyjádřit odmítnutí poškozeného majetku, nenárokují si ovšem, že zabráni celkové funkčnosti přepadeného objektu.
- Poškození věcí jako sabotáž, kde stojí v popředí zničení podstaty přepadeného objektu. Zamýšleno je zničení, poškození nebo vyrazení z funkce u objektů, které jsou pachateli násilí odmítány z politických důvodů.
- Militantní demonstrace, přičemž lze rozlišovat mezi „bojovnými“ a „násilnými“ demonstracemi. Bojovně využívají agresivních hesel, bojových symbolů jako jsou vlajky a transparency nebo nekonvenčních akčních forem (jako jsou lidské řetězy). Pokud přitom nejsou poškozována práva nezúčastněných, jsou tyto demonstrace přípustné. Jednoznačně ilegální jsou ale takové atributy bojových demonstrací, jako je poškozování věcí, prolamování zátarasů, které označují průběh průvodu, na okrajích demonstrace prováděné sabotáže nebo násilné útoky na policisty a pokojné občany.
- Organizovaná vzpoura a občanská válka. Jestliže hlavním účelem demonstrace již není reklama nebo prosazení politických požadavků, nýbrž ofenzivní zkouška síly se státem anebo politickými protivníky, jedná se v zásadě o organizovanou vzpouru. Myslitelné jsou i přechodné formy k občanské válce.
- Terorismus.
- Vojenská agrese vnějšími státy na „žádost o pomoc“ zevnitř. Zřejmě nejrozsáhlejší forma soukromě organizovaného politického násilí spočívá v tom, že je vyvolán vojenský vpád nepřátelské sousední mocnosti do vlastní země, aby byly s její pomocí prosazeny politické cíle (Kreutz 1989: 83–101).

Kreutzova typologie zahrnuje určité formy, jejichž násilná podstata je poněkud problematická (demonstrace mlčením, rušivé akce, blokády v sedě). Na posledním vymezovaném typu (vojenská agrese na „žádost o pomoc“ zevnitř) je patrná doba, z níž jeho práce pochází (konec osmdesátých let). Dnes již v západních zemích příliš aktuální není, do určité míry se jako o jejím ekvivalentu dalo uvažovat o napojení islámských přistěhovalců transnacionální teroristické sítě s cílem zřít celosvětový islamistický stát.

Jinou typologii forem politického násilí než Kreutz představil Ariel Merari, který vymezil násilí států proti státům (válku, agresivní aktivity v době míru), států proti občanům (legální vynucení práva a ilegální útisk), občanů proti státu (guerilla, subverzivní terorismus, státní

převrat, leninistická revoluce) a občanů proti občanům (vigilantistický terorismus, etnický terorismus) (Merari 1993: 217). V souvislosti s Merariho rozčleněním je možné podotknout, že v souvislosti s (diskutabilním) vymezením terorismu jako nepřítel ve válce po 11. září 2001 se částečně stírají rozdíly mezi (post)moderní válkou a terorismem na straně jedné, na straně druhé se objevují tendence nerozlišovat mezi terorismem a jinými formami politického násilí.

Je zajímavé, že v obou zmíněných přehledech politického násilí se nepracuje se stabilnějším užitím násilí v prostředí některých zpolitizovaných gangů (Sullivan 2001) anebo subkultur či kontrakultur mládeže (Mareš 2003: 403–460). Násilí zde může nabývat podob rvaček (vyloučeno při nich není ani použití chladných či palných zbraní), vyhrožování vybraným osobám (např. i „zrádcům“ a „udavačům“ z vlastních řad) či zveřejňování údajů o nepřátelích v tiskovinách a na internetu s cílem jejich psychického zastrašení.

Závěr

V otázce definice obecného násilí lze i v politologii akceptovat pojetí WHO (fakticky takto či s menšími nuancemi pojímá násilí i řada sociálněvědních prací). Z této definice lze odvodit i definici politického násilí, pokud za takové bude označeno násilí s politickou motivací. Jak je však vidět z prezentovaných koncepcí, poměrně nesourodé jsou náhledy na typologizování politického násilí či obdobně definovaných jevů (mezi něž spadá většina typů kolektivního násilí). Různým způsobem kombinují cíle, kterých má být násilím dosaženo, pachatele, konkrétní násilné formy, vztah k cílovému objektu (např. státu) apod. Z hlediska politického násilí znesnadňuje typologii i to, že některé formy násilí jsou a priori politické (násilný státní převrat), jiné mohou být politické i nepolitické (rvačka v baru kvůli ženě je nepolitická, zatímco rvačka neonacistů a militantních antifašistů na demonstraci je politická)¹⁰. V rozčlenění politického násilí by přitom měla být větší pozornost věnována rozlišení mikro-úrovně (jednotlivým činům, pachatelům, obětem apod.), meso-úrovně (souborným formám politického násilí, skládajících se z řady jednotlivých činů, jako jsou např. militantní demonstrace, dlouhodobější subkulturní násilí, terorismus apod. či strategiím využití politického násilí pro dosažení obecnějších politických cílů, konsistentnějším skupinám aktérů násilí apod.), a makro-úrovně (celkovému souhrnu politického násilí v určitém celku či vymezení širších společenských předpokladů pro existenci politického násilí apod.).

Poznámky:

1. Je zajímavé, že někteří politologové jsou skeptičtí ke schopnosti politologie objasnit příčiny politického násilí a terorismu a za „kompetentnější“ vědu považují psychologii (Kielmannsegg 1978: 72). Naproti tomu Christian Büttner ve studii „S násilím do ráje. Psychologické poznámky k teroru a terorismu“ mj. uvádí: „Terorismus je v první řadě politický problém. Výzvy teroristických akcí se dotýkají především vlád nebo velkých organizací, i když vystavují strachu a hrůze celé obyvatelstvo. Psychologie nemůže se zřetelem na určitý motivační profil pachatele a úspěch nasazení politických, případně státních sil (Policie, Spolková ochrana hranic, antiteroristické jednotky nebo armády) příliš přispět k vypátrání nebo zatčení pachatelů. Závěry k psychologickým souvislostem se zřetelem na prevenci se mohou pohybovat na úrovni individua, možná ještě na úrovni skupin nebo institucionálních

- skupin, a psychologické výpovědi ke zde diskutovaným motivům terorismu se mohou ukázat jako potřebné nanejvýše v popisu psychologických souvislostí a z toho vyplývajících intervencí v bezprostředních vztazích. Takové intervence jsou tradičními psychoterapeutickými opatřeními nebo se týkají – v souvislosti s výchovně-vědeckými úvahami – pedagogických konceptů (Büttner 2001: 9). Je ovšem třeba podotknout, že ambice přivést bezpečnostní složky „na stopu“ teroristů v konkrétních případech nenárokuje ani politologie.
2. Sporný koncept představila Hannah Arendtová, která postavila pojmy moc a násilí do protikladu a tvrdila, že moc označuje schopnost populace jednat ve svém zájmu, zatímco násilí je fyzickým nástrojem síly určeným k destrukci moci (Ungar, Bermanzohn, Worcester 2002: 2) Vůči tomuto vymezení lze namítnout, že moc, která udržuje režim, požadovaný většinou, musí občas použít násilí prostřednictvím svých orgánů proti těm, kteří jej ohrožují.
 3. Mohou však být předmětem politologického výzkumu např. v oblasti vnitřní bezpečnosti (Mareš 2002), kde však politologie zpravidla nemá ambice přispět k vysvětlení a nalezení optimálního řešení problémů (např. od kdy mají mít děti možnost sledovat násilí na obrazovkách či jak řešit násilí v domácnostech, což jsou spíše úkoly pro kriminologii, psychologii, pedagogiku apod.), ale pracuje s těmito jevy jako s objektivními skutečnostmi v rámci analýzy politiky, bezpečnostních studií apod.
 4. Systematické násilí sloužící k dosažení politických cílů je již velmi blízké definici teroru (chápaného jako vláda strachu nad vlastním obyvatelstvem) nebo terorismu. Podle Maxmiliána Strmisky platí, že politický terorismus nezahrnuje politicky motivované násilí charakterizované spontaneitou, masovou participací či prvotním záměrem fyzické destrukce, přičemž však upozorňuje na některé sporné formy, např. „teroristický dav“ (Strmiska 2001: 15).
 5. Spornější je určení „političnosti“ u násilných aktivit, realizovaných kriminálními strukturami za účelem vytvoření „nerušeného pole“ působnosti pro kriminálníky (především z prostředí organizovaného zločinu), např. v případě útoku mafie proti politickým či justičním činitelům. V takovýchto případech lze o politickém násilí hovořit (což platí např. i pro vraždu srbského premiéra Zorana Djindjiće). Dokonce i v rámci teorie extremismu (chápaného v jejím rámci jako antiteze demokratického státu) se již vyskytly úvahy o organizované kriminalitě jako specifické formě extremismu, protože v některých oblastech (Itálie, Kolumbie) měla či má značný nedemokratický vliv na politiku demokratických států (Frisch 1993: 62–65).
 6. Tyto konflikty často vyvolávají i řadu dalších negativních jevů, především úmrtnost, trvalá zranění, etnické čistky, bídu, hlad, nemoci, rozsáhlé zaminování území, rozpad práva a řádu, uprchlické vlny, humanitární katastrofy a masivní porušování lidských práv (Canadian Security Intelligence service 2000).
 7. Válkou se rozumí ozbrojený konflikt mezi dvěma nebo více státy, pakty nebo vojensky organizovanými skupinami, případně organizovaný, zbraněmi vedený konflikt vedený mezi mezinárodněprávními subjekty nebo skupinami obyvatelstva uvnitř státu k násilnému prosazení politických, ideologických nebo vojenských zájmů (Buchbender, Ortwin, Bühl, Hartmut, Kujat, Harald 1992: 86)
 8. Politologický zájem o výkon státní moci (včetně ohraničení použití násilí) je však jedním ze základních témat politologie i státovědy, vytváří však pouze obecný rámec pro výzkum teroru, subverzivního politického násilí apod.
 9. Na základě ospravedlňování práva na odpor lze vytvářet i typologie násilí, resp. politického násilí. Např. Herbert Marcuse (byť ve značně normativně pojatém a společensky angažovaném textu) uvedl: „Domnívám se, že pojem násilí v sobě skrývá dvě velmi odlišné formy: institucionalizované násilí existujícího řádu a násilí odporu, které nutně zůstává ve vztahu k pozitivnímu právu ilegální. Nemá smysl mluvit o legalitě práva na odpor: žádný společenský systém, i ten nejsvobodnější, nemůže legalizovat ústavně násilí, směřující proti tomuto systému. Každá tato forma plní protichůdnou funkci. Existuje násilí útisku a násilí osvobození. Je násilí, které hájí život a násilí agrese. Obě formy byly a jsou dějinnými silami.“ (Marcuse 1969: 60).
 10. Další komplikace způsobuje např. skutečnost, že pouliční rvačka fotbalových chuligánů může být vázána pouze na nepřítelství mezi kluby, ale i na ideově-politické zaměření konkrétních gangů. Jednotlivé motivy mohou být vzájemně promíchány, různým způsobem je mohou reflektovat i účastníci rvačky.

Literatura:

- Akademie věd České republiky (2001): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. S dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia.
- Balik, Stanislav (2003): *Totalitární a autoritativní režimy*. In Hloušek, Vit, Kopeček, Lubomír (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 259–284.
- Buchbender, Ortwin, Bühl, Hartmut, Kujat, Harald (1992): *Wörterbuch zur Sicherheitspolitik*. Berlin, Bonn, Hamburg: Mittler.
- Büttner, Christian (2001): *Mit Gewalt ins Paradies. Psychologische Anmerkungen zu Terror und Terrorismus*. HSKF Standpunkte Nr. 7. Frankfurt am Main: Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung.
- Canadian Security Intelligence Service (2000): *Conflict Between and Within States*. Report 2000/06. b.m.: A Canadian Security Intelligence Service Publication. Dostupné z http://www.csic-scrs.gc.ca/eng/miscdocs/200006_e.html.
- Frisch, Peter (1993): *Wandelt sich der politische Extremismus?* In Backes, Uwe, Jesse, Eckhard (Hrsg.): *Jahrbuch Extremismus & Demokratie*. Bonn: Bouvier Verlag, s. 51–68.
- Hoffman, Bruce (2001): *Terrorismus. Der unerklärte Krieg. Neue Gefahren politischer Gewalt*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Kielmansegg, Peter Graf (1978): *Politikwissenschaft und Gewaltproblematik. Über die Gefahren des Verlustes der Wirklichkeit*. In Geißler, Heiner (Hrsg.): *Der Weg in die Gewalt. Geistige und gesellschaftliche Ursachen des Terrorismus und seine Folgen*. München, Sien: Günter Olzog Verlag, s. 69–79.
- Kreutz, Rüdiger (1989): *Organisierte Gewalt in der Gesellschaft. Gruppierungen – Inhalte – Aussagen*. Bonn: Studiengesellschaft für Zeitprobleme e. V.
- Kysela, Jan (2001): *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. Brno: Doplněk.
- Lorenz, Konrad (1984): *Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Marcuse, Herbert (1969): *Psychoanalýza a politika*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Mareš, Miroslav (2002): *Vnitřní bezpečnost*. In Zeman, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, s. 22–25.
- Mareš, Miroslav (2003): *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal.
- Merari, Ariel (1993): *Terrorism as a Strategy of Insurgency*. *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4, pp. 213–251.
- Nohlen, Dieter (2001): *Gewalt*. In Nohlen, Dieter (Hrsg.): *Kleines Lexikon der Politik*. München: C. H. Beck.
- Shannon, Ulric (2002): *Private Armies and the Decline of the State*. In Worcester, Kenton, Bermanzohn, Sally Avery, Ungar, Mark (ed.): *Violence and Politics. Globalisation's Paradox*. New York, London: Routledge, pp. 32–47.
- Strmiska, Maxmilián (2001): *Terorismus a demokracie. Pojetí a typologie subverzivního teroristického násilí v soudobých demokraciích*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Sullivan, John P. (2001): *Gangs, Hooligans and Anarchists – the Vanguard of Netwar in the Streets*. In Arjiulla, John, Ronfeldt, David (ed.): *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*. B.m. Rand., pp. 99–126.
- Tilly, Charles (2003): *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ungar, Mark, Bermanzohn, Sally Avery, Worcester, Kenton (2002): *Introduction. Violence and Politics*. In Worcester, Kenton, Bermanzohn, Sally Avery, Ungar, Mark (ed.): *Violence and Politics. Globalisation's Paradox*. New York, London: Routledge, pp. 1–9.
- World Health Organisation (2002): *World report on violence and health. Abstract*. Geneva: World Health Organisation.